

III. STUDII DOGMATICE

FUNCȚIA DOGMATICĂ A CULTULUI DIVIN (I) - DOGMATICELE CELOR 8 GLASURI

Preot RĂZVAN POPA

Master anul II

Istoria Bisericii și evoluția cultului, atât cât privește rânduiala cât și conținutul, arată importanța slujbelor bisericii în păstrarea și propovăduirea învățaturii de credință ortodoxă. *„Fenomenul religios creștin implică o întreită serie de elemente structurale: dogmatice, morale și cultice. Ca element esențial al religiei creștine, cultul stă în organică legătură cu dogma și morala, exprimând și în acelaș timp, mijlocind în cadrul acestora - întâlnirea dintre om și Dumnezeu”*¹. Este deja binecunoscut faptul că Arie și-a promovat învățătura sa prin intermediul imne și cântări bisericești ușor de reținut și de cântat². Părintele diacon Ioan Ică jr pune în evidență particularitatea unică a Ortodoxiei de receptare a învățăturilor sale de credință: *„Proces definitoriu pentru identitatea ortodoxă, receptarea continuă a Sinoadelor Ecumenice alături de cea a Scripturii a luat forma unei rememorări permanente, desfășurate simultan pe mai multe paliere: dogmati și canonic, dar - element specific pentru Răsăritul ortodox, absent în Occidentul latin - și liturgic în toate accepțiunile acestuia din urmă”*³.

Tipicul bisericesc și practica liturgică indică că în bisericile de enorie slujba Vecerniei se săvârșeste, în general, sâmbătă seara și în ajunul marilor sărbători⁴. Astfel, în cele ce urmează ne vom opri, pe scurt, asupra stihirilor *Dogmatice* ale celor 8 glasuri evidențiind învățăturile dogmatice conținute. Astfel, stihiri pot fi aprofundate, de exemplu, în catehezele săptămânale care (ar trebui) să aibă loc în mod regulat în biserici.

¹ pr. Belu, Ion. 1941. *Maica Domnului în lumina imnelor liturgice*. Caransebeș: Tiparul Tipografiei și Librăriei diecezane, p. 5.

² pr. Ioniță, Viorel (coord.). 2021. *Istoria Bisericească Universală. vol. I*. București: Ed. Basilica, pp. 385-386.

³ diac. Ică jr, Ioan. 2025. *Canonul Ortodoxiei - Sinoadele Ecumenice în cultul bizantin și dilemele receptării*. Sibiu: Ed. Deisis, p.7.

⁴ *** 1976. *Tipic bisericesc*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, p. 21.

Părintele Vasile Grăjdian evidențiază „asocierea cântării cu taina”, indicând faptul că spiritualitatea ortodoxă are două aspecte, liturgic și ascetic⁵, citându-l în acest context pe Sf. Vasile cel Mare: „Când vei ajunge la fiecare verset al psalmului, vei afla taina cuvintelor; vei afla că nu oricine, la întâmplare, poate privi tainele dumnezeiești, ci numai acela care poate fi instrument muzical armonios al făgăduinței, încât, în loc de instrumentul muzical numit psaltire, sufletul lui să fie mișcat prin lucrarea Sf. Duh”⁶.

Deși Sf. Ioan Damaschin este considerat autorul Octoihului, studiile liturgice și patristice arată că unele texte existau deja dinainte, el doar sistematizând și aranjându-le pe cele 8 glasuri; cu toate acestea, stihirile *Dogmatice* sunt cu certitudine atribuite lui⁷. Acesta a trăit între anii 675 și 749 și a luptat împotriva monofizitismului și nestorianismului, dar și împotriva iconoclasmului care începea să cuprindă lumea creștină⁸. Astfel, chiar dacă nu a trăit în zilele ultimului Sinod Ecumenic, el cunoștea toate învățăturile celorlalte sinoade și le-a sintetizat într-un mod minunat în imnele sale, după cum vom vedea în cele ce urmează. Părintele Vasile Grăjdian, spunea despre Cântările Praznicului Intrării în Biserică a Maicii Domnului cuprind la final o definiție dogmatică cu caracter hristologic care „lămurește teologic scopul dumnezeiesc al întregii iconomii a evenimentelor prăznuite, adică Întruparea pentru mântuirea lumii”⁹. Aceasta este valabilă și pentru rolul și conținutul *Dogmaticilor* din Vecernia de Sâmbătă seara.

Dogmatica glasului 1

„Pe ceea ce este mărirea a toată lumea, care din oameni a răsărit și pe Stăpânul L-a născut, ușa cea cerească, lauda celor fără de trup și podoaba credincioșilor, pe Maria Fecioara să o laudăm. Că aceasta s-a arătat cer și biserică a Dumnezeirii; aceasta, peretele cel din mijloc al vrăjbei surpându-l, pace a adus și împărăția a deschis. Deci, pe aceasta având-o întărire a credinței, apărător avem pe Domnul, Cel ce S-a născut dintr-însa. Îndrăznească, dar, îndrăznească poporul lui Dumnezeu. Că Acesta va birui pe vrăjmași, ca un atotputernic.”

Stihira începe cu îndemnul de a o lauda pe Fecioara Maria și conține două învățături dogmatice importante: **1) Fecioara Maria din oameni a răsărit,**

⁵ pr. Grăjdian, Vasile. 2000. *Teologia cântării liturgice în Biserica Ortodoxă*. Sibiu: Ed. Universității „Lucian Blaga”, p. 135.

⁶ Sf. Vasile cel Mare *apud* pr. Grăjdian, Vasile. 2000. *Teologia...*, pp. 135-136.

⁷ Voicu, Constantin. 2015. *Patrologie*, vol. III. București: Ed. Basilica, pp. 177-178.

⁸ Voicu, Constantin. 2015. *Patrologie...*, pp. 172-174.

⁹ pr. Grăjdian, Vasile. 2000. *Teologia...*, p. 145.

adică este „deoființă cu noi din punct de vedere al omenității”¹⁰ - adică a moștenit și păcatul strămoșesc - textul ne apare ca o anticipare a combaterii doctrinei catolice despre *imaculata concepție* stabilită în Apus secole mai târziu. Sf. Dumitru Stăniloae, arată că Maica Domnului a oferit lui Dumnezeu trupul ei „în puritatea fecioriei” și Duhul Sfânt a curățit-o de păcatul strămoșesc pentru ca Fiul lui Dumnezeu să ia trup dintr-un trup lipsit de acest păcat și ferit de legea naturală a „nașterii în voluptate”¹¹; 2) Fecioara Maria este Născătoare de Dumnezeu sau, mai corect, Purtătoare de Dumnezeu, adică Θεοτόκος - textul grecesc al Octoihului folosește verbul τεκούσαν¹² - τόκος este derivat din verbul τίκτω care înseamnă *a purta în pânțe*¹³. Deși în limba română este folosit același verb *a naște*, în limba greacă, distincția este mult mai clară: Fiul lui Dumnezeu, ca Dumnezeu este *născut* (verbul γεννάω) din veci din Tatăl, iar ca om a fost *născut și purtat în pânțe* (verbul τίκτω) de Fecioara Maria.

Apoi Fecioara Maria este numită *cer și biserică a Dumnezeirii*. Eclesiologia este „prezentă în cântările bisericești, și îndeosebi în cele adresate Maicii Domnului (...) nu este vorba atât de vreo figură poetică, de o metaforă, cât despre o realitate teologică și sacramentală”¹⁴ - *Dogmatica* glasului I se înscrie pe aceeași linie. Pornind de la Ef 2,14, melodul arată în ce mod este Fecioara Maria mijlocitoare a *poporului lui Dumnezeu* către Fiul Său și astfel suntem îndemnați să ne punem încrederea în Dumnezeu *cel atotputernic* dobândind *îndrăznire* tocmai că o avem pe Fecioara Maria în ajutor.

Dogmatica glasului 2

„Trecut-a umbra Legii, când Darul a venit; că precum rugul cel aprins nu se mistuia, așa și tu, Fecioară, ai născut și fecioară ai rămas. În locul stâlpului de foc, a răsărit Soarele dreptății; în locul lui Moise, Hristos, mântuirea sufletelor noastre.”

Textul pune în primul rând accentul pe *pururea fecioria* Maicii Domnului nostru Iisus Hristos, făcând o paralelă cu Vechiul Testament, și anume episodul rugului aprins din Fc 3,2 - acest procedeu literar este unul frecvent întâlnit în creațiile poetice bisericești. *Umbra Legii* este o referire la Evr 10,1 – toate cele din Vechiul Testament erau *umbra*, doar prefigurare ale

¹⁰ Romanides, Ioannis. 2010. *Dogmatica Patristică Ortodoxă - o expunere concisă*. Trad. Dragoș Dâscă. Sibiu: Ed. Ecclesiast, p. 57.

¹¹ Stăniloae, Dumitru. 2010. *Teologia dogmatică ortodoxă - vol II*. București: EIBMBOR, pp.87-88.

¹² Cf. ***.1885. Παρακλητική ητοι οκτωηχος η μεγαλη. Έν ρωμη. Accesat 01 10, 2026. <https://archive.org/details/parakletikeetoio00orth/page/n5/mode/2up?ref=ol>, p. 3.

¹³ Cf. Montanari, Franco. 2015. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill, pp. 2116 și 2128.

¹⁴ pr. Grăjdian, Vasile. 2000. *Teologia...*, p. 144.

bunătăților viitoare care s-au dat celor care au crezut că Iisus Hristos a venit în trup (cf. I In 4, 3). Darul este Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care a venit în lume (cf. In 1,9.11), ca împlinire a celor profețite: *stâlpul de foc* care mergea noaptea înaintea poporului lui Israel (cf. Fc 13,22) se revelează deplin (*răsare*) ca *Soarele dreptății* luminând pe cei din întuneric (cf. Lc 1,78-79 și Mt 4,14-16) - Dumnezeu este lumină (cf. In 1,4-5). Moise a *salvat* pe poporul lui Israel de sub robia egiptenilor, Hristos este *mântuirea* oamenilor de sub robia păcatului - în limba greacă, același verb σῶζω.

Dogmatica glasului 3

„Cum să nu ne mirăm de nașterea ta cea dumnezeiesc-omenească, cu totul cinstită? Că ispită de bărbat neluând, ceea ce ești cu totul fără prihană, ai născut, fără de tată, pe Fiul cu trup, pe Cel născut din Tatăl mai înainte de veci, fără de mamă; Care nicicum n-a suferit schimbare, sau amestecare, sau despărțire, ci a păstrat neatinsă deosebirea celor două firi. Pentru aceasta, Stăpână Maică și Fecioară, pe Acesta roagă-L să mântuiască sufletele celor ce cu dreaptă credință te mărturisesc pe tine, Născătoare de Dumnezeu.”

Nașterea mai presus de fire a Mântuitorului a păstrat neatinsă fecioria Maicii Domnului, ea rămânând fecioară și după naștere - de aceea numește melodul această naștere *dumnezeiesc-omenească*. Însă stihira aceasta, deși închinată Fecioarei Maria, are un bogat conținut hristologic, ce trimite la binecunoscuta formulă de la Sinodul al IV-lea Ecumenic (Calcedon, 453): unirea celor două firi în Persoana Mântuitorului s-a făcut în mod *neamestecat, neschimbat, neîmpărțit, nedespărțit* - „n-a suferit schimbare, sau amestecare, sau despărțire”. Mărturisirea că Hristos este Dumnezeu adevărat și om adevărat este dublă: „ai născut, fără de tată, pe Fiul cu trup (deci om adevărat; termenul folosit în greacă este σαρκί), pe Cel născut din Tatăl mai înainte de veci, fără de mamă (deci Dumnezeu adevărat; trimitere evidentă la combaterea arianismului care susținea că a fost un timp când Fiul n-a existat)” și „a păstrat neatinsă deosebirea celor două firi”.

Faptul că stihira îmbină cinstirea Maicii Domnului cu învățătura hristologică a Bisericii nu este deloc întâmplătoare - Sf. Dumitru Stăniloae afirma că „între chenoza Fiului lui Dumnezeu și întruparea Lui sau calitatea Fecioarei Maria de Născătoare de Dumnezeu e o legătură internă (...) Numai pentru că Cel ce S-a Născut din Fecioara a fost Dumnezeu, a primit El însuși pătimirile omenești, biruindu-le și a putut învia”¹⁵.

¹⁵ Stăniloae, Dumitru. 2010. *Teologia...*, pp. 91-92.

Dogmatica glasului 4

„Proorocul David, cel dinspre tine dumnezeiesc părinte, cu dulce cântare despre tine mai dinainte a glăsuț, către Cel ce a făcut ție măriri: Stătuț-a împărăteasa aproape de-a dreapta Ta. Că pe tine, Maică, pricinuitoare a Vieții te-a arătat Dumnezeu, Cel ce fără de tată din tine a Se face om a binevoit, ca iarăși să zidească chipul Său cel stricat prin patimi; și oaia cea rătăcită, pierduț prin munți, aflând-o, pe umeri ridicând-o, la Tatăl să o aducă și, după voia Sa, cu Puterile cerești să o unească, de Dumnezeu Născătoare; și lumea să o mântuiască Hristos, Cel ce are mare și bogată milă.”

Imnografia bizantină, bazându-se și pe informații preluate din Protoevanghelia lui Iacov - scrie considerată totuși apocrifă - redă ideea descendenței și a Fecioarei Maria din neamul lui David¹⁶ - stihira de față nu face excepție. Mai mult, făcând referire la Ps 44,11 arată că David a profețit preacinstirea Maicii Domnului, numind-o *Împărăteasă*. Fecioara Maria este numită apoi *pricinuitoare a Vieții*, binecunoscută fiind legătura cu Eva (nume care, în ebraică, înseamnă *viață*). Conținutul stihirei este, de data aceasta, predominant soteriologic, arătând motivul Întrupării Fiului lui Dumnezeu - mântuirea lumii prin îndumnezeirea firii omenești și ridicarea acesteia de-a dreapta Tatălui, pentru că „Dumnezeu vrea ca lumea să fie adusă la Sine (...) prin Fiul Său preaiubit, pe Care în acest scop L-a făcut om”¹⁷. Regăsim și referința directă la crearea omului, după chipul lui Dumnezeu (Fc 2,26-27) - iar Chipul era Hristos, așa cum învață Sf. Părinți.

Dogmatica glasului 5

„În Marea Roșie, închipuirea miresei celei neispitite de nuntă s-a întipărit de demult. Acolo Moise, despărțitor al apei, iar aici Gavriil, slujitor al minunii. Atunci trecut-a Israel adâncul cu piciorul neudat, iar acum Fecioara L-a născut fără sămânță pe Hristos. Marea, după trecerea lui Israel, a rămas nestrăbătută; iar cea fără prihană, după nașterea lui Emanuel, a rămas nevătămată. Cel ce ești și mai înainte ai fost și Te-ai arătat ca om, Dumnezeule, miluiește-ne pe noi.”

¹⁶ Măn. Sfinții Apostoli - SUA. 2013. *Viața Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria*. Traducere de Monahia Teodora Videscu și Constantin Fădur. Iași: Ed. Doxologia, p. 21. Există și alte interpretări ale celor două genealogii din Sf. Scriptură (Mt 1, respectiv Lc 3) - a se vedea, de exemplu: pr. Radu, Ioan-Lucian. fără an. *De ce redau Evangheliștii două liste diferite cu strămoșii lui Hristos?* Accesat 01 10, 2026. <https://doxologia.ro/de-ce-redau-evangelistii-doua-liste-diferite-cu-stramosii-lui-hristos>

¹⁷ Stăniloae, Dumitru. 2010. *Teologia...*, p. 193.

Text pune în evidență pururea fecioria Născătoarei de Dumnezeu, prin analogia cu trecerea prin Marea Roșie a poporului lui Israel; limbajul folosit amintește de filosofii antici¹⁸. Este din nou prezentă învățătura hristologică – Hristos este Dumnezeu, născut din veci „Cel ce ești și mai înainte ai fost” (regăsim aici asemănarea limbajului cu In 1,15), și om. Spunea Sf. Chiril al Alexandriei: „Domnul nostru Iisus Hristos are ca Dumnezeu de la firea dumnezeiască puterea să facă toate, chiar dacă S-a arătat ca om”¹⁹. În acest context, „Te-ai arătat ca om” reliefează comunicarea însușirilor celor două firi în Ipostasul Mântuitorului.

Dogmatica glasului 6

„Cine nu te va fericii, Preasfântă Fecioară? Sau cine nu va lăuda preacurată nașterea ta? Că Fiul Unul-Născut, Cel ce a strălucit fără de ani din Tatăl, Același din tine, cea curată, a ieșit, în chip de negrăit întrupându-Se; din fire Dumnezeu fiind și cu firea om făcându-Se pentru noi, nu în două fețe fiind despărțit, ci în două firi neamestecat fiind cunoscut. Pe Acela roagă-L, curată cu totul fericită, să se miluiască sufletele noastre.”

Conținutul predominant aici este, din nou, cel hristologic, cu privire la modul unirii celor două firi, dumnezeiască și omenească, în Ipostasul lui Iisus Hristos, limbajul fiind, evident, cel consacrat la Sinodul IV Ecumenic. În același timp, regăsim și elemente contra nestorianismului și tulburărilor apărute la Sinodul III Ecumenic cu privire la unirea firilor și la faptul că Fecioara Maria este Θετόκος.

Dogmatica glasului 7

„Maica te-ai cunoscut mai presus de fire, Născătoare de Dumnezeu, dar ai rămas fecioară, mai presus de cuvânt și de cuget. Și minunea nașterii tale o a tâlcui nu poate limba; că neobișnuită fiind zămislirea, curată, necuprins de minte este chipul nașterii. Că unde vrea Dumnezeu, se biruiește rânduiala firii. Pentru aceasta, pe tine știindu-te toți Maică a lui Dumnezeu, ne rugăm ție cu osârdie: Roagă-te să se mântuiască sufletele noastre.”

Se pune din nou accentul pe pururea fecioria Maicii Domnului, pe zămislirea și nașterea minunată, iar toate acestea ne sunt reamintite ca argumente pentru care Biserica o preacinstește pe Fecioara Maria. Melodul

¹⁸ A se vedea studiul Congourdeau, Marie-Helene. 2014. *Embrionul și sufletul lui la Sfinții Părinți și în izvoarele filozofice și medicale grecești*. Traducere de Maria-Cornelia Ică jr. Sibiu: Ed. Deisis din care reie limbajul filosofilor și asocierea dintre umed și procesul de concepție și zămislire a omului.

¹⁹ Sf. Chiril al Alexandriei. 2000. *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan, colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 41. Trad. Dumitru Stăniloae. București: EIBMBOR, pp. 556-557/

face o referință și la Lc 1,37. Stihira se încheie cu o mărturisire clară că Fecioara Maria este Maica lui Dumnezeu.

Dogmatica glasului 8

„Împăratul cerurilor, pentru iubirea de oameni, pe pământ S-a arătat și cu oamenii a viețuit; că din Fecioară curată trup luând și dintr-însa ieșind cu adăugirea firii omenești: un Fiu este, îndoit în fire, dar nu în fețe. Pentru aceasta, propovăduindu-L pe Dânsul Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit cu adevărat, mărturisim pe Hristos, Dumnezeul nostru. Pe Care roagă-L, Maică nenuntită, să se miluiască sufletele noastre.”

Expresia „ieșind cu adăugirea firii omenești” trimite, fără îndoială, la noțiunea *enipostaziere* formulată de Leonțiu de Bizanț – firea omenească este *enipostaziată* în Ipostasul Fiului lui Dumnezeu. Expresiile ce arată *arătarea* Fiului lui Dumnezeu pe pământ și *viețuirea* împreună cu oamenii, sunt preluate de iconograf din scrierile Sf. Ioan Teologul (In 1,14; I In 1,2); la fel și mărturisirea că Hristos este Dumnezeu și om este inspirată atât din scrierile ioaneice (I In 2,22; 4,3.15), cât și din cele pauline (I Tim 3,16). Din toate stihirile dogmatice reiese pregnant mijlocirea Maicii lui Dumnezeu pentru cei credincioși (adică cei care-L mărturisesc pe Hristos și o cinstesc pe Maica Sa), având, mai mult ca sigur, temei și în relatarea ioaneică a nunții din Cana Galileii (In 2,1-11).

Concluzii

Scurtul nostru studiu a reliefat bogăția dogmatică a stihirilor din Vecernia de Sâmbătă seară - conținutul este predominant hristologic, în special cu privire la taina Întrupării și a unirii celor două firi, dumnezeiască și omenească, în Persoana Mântuitorului, iar peste acest conținut este plasat temeiul învățaturii despre pururea fecioria Maicii Domnului, despre faptul că ea este Născătoare de Dumnezeu (*Θεοτόκος*), toate acestea devenind argumente pentru preacinstirea Maicii lui Dumnezeu în Biserică. Mai mult, citite rând pe rând, cele 8 dogmatice sunt și o revelație crescândă a acestor învățături dogmatice menționate.

Toate acestea sunt un mic exemplu în care cultul Bisericii a perpetuat învățătura de credință de-a lungul timpului. Astfel, aceste stihiri pot fi puncte de plecare pentru catehezele săptămânale ce este bine să fie organizate în parohii, dar pot servi și pentru catehizarea adulților care trec la Ortodoxie. Chiar și memorarea lor ar fi utilă ca mod de pastorație, ca modalitate de mărturisire a învățăturilor de credință.

Bibliografie

- ***. 2015. *Biblia (ediția Sinodală)*. București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- —. 2017. *Catavasier*. București: EIBMO.
- —. 1976. *Tipic bisericesc*. București: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.
- —. 1885. *ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗ ΗΤΟΙ ΟΚΤΩΗΧΟΣ Η ΜΕΓΑΛΗ. ἘΝ ΡΩΜΗ*. Accesat 01 10, 2026. <https://archive.org/details/parakletikeetoio00orth/page/n5/ mode/2up?ref=ol>.
- CONGOURDEAU, Marie-Helene. 2014. *Embrionul și sufletul lui la Sfinții Părinți și în izvoarele filozofice și medicale grecești*. Traducere de Maria-Cornelia ICĂ jr. Sibiu: Ed. Deisis.
- diac. ICĂ jr, Ioan. 2025. *Canonul Ortodoxiei - Sinoadele Ecumenice în cultul bizantin și dilemele receptării*. Sibiu: Ed. Deisis.
- Măn. Sfinții Apostoli - SUA. 2013. *Viața Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria*. Traducere de Monahia Teodora VIDESCU și Constantin FĂDUR. Iași: Ed. Doxologia.
- MONTANARI, Franco. 2015. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill.
- pr. BELU, Ion. 1941. *Maica Domnului în lumina imnelor liturgice*. Caransebeș: Tiparul Tipografiei și Librăriei diecezane.
- pr. GRĂJDIAN, Vasile. 2000. *Teologia cântării liturgice în Biserica Ortodoxă*. Sibiu: Ed. Universității „Lucian Blaga”.
- pr. IONIȚĂ, Viorel (coord.). 2021. *Istoria Bisericească Universală. vol. I*. București: Ed. Basilica.
- pr. RADU, Ioan-Lucian. fără an. *De ce redau Evangheliștii două liste diferite cu strămoșii lui Hristos?* Accesat 01 10, 2026. <https://doxologia.ro/de-ce-redau-evangelistii-doua-liste-diferite-cu-stramosii-lui-hristos>.
- ROMANIDES, Ioannis. 2010. *Dogmatica Patristică Ortodoxă - o expunere concisă*. Traducere de Dragoș DĂSCĂ. Sibiu: Ed. Ecclesiast.
- SF. CHIRIL AL ALEXANDRIEI. 2000. *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan, colecția Părinți și Scriitori Bisericești, vol. 41*. Traducere de Dumitru STĂNILOAE. București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- STĂNILOAE, Dumitru. 2010. *Teologia dogmatică ortodoxă - vol II*. București: Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- VOICU, Constantin. 2015. *Patrologie, vol. III*. București: Ed. Basilica.